

Kastély a faluban. Kísérlet az épített örökség és annak társadalmi környezete közötti viszony vizsgálatára

Kivonat

Elemzésünkben azt vizsgáljuk, hogy az épített örökség olyan kivételes eseteihez, mint egy barokk kastély, hogyan viszonyul a társadalmi környezetük, konkrétan egy faluközösség. E viszonyulást a kastéllyal kapcsolatos pozitív és negatív beszédmódok toposzainak azonosításával vizsgáltuk, majd az eltérő diskurzusok mögött álló helyi társadalmi csoportokat próbáltuk azonosítani. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a helyi közösség számára a kastély nem pusztán egy épületet jelent, hanem az épület, annak tulajdonosai és a hozzá tartozó gazdasági-társadalmi ügyletek együttesét. Az épített örökség e vetületeinek köszönhetően a vele szembeni viszonyulásokat különböző motivációk határozzák meg, az épület műértékének elismerése mellett a tulajdonosokkal szembeni érzelmi viszonyok, valamint a tulajdonosok közösségen belüli (vélt vagy valós) státustörekvéseiben, illetve az épülethez kapcsolódó gazdasági tevékenységben való érdekeltség/ellenérdekeltség. Az adatgyűjtéshez kvalitatív módszereket használtunk.

Kulcsszavak: épített örökség, kastély, társadalmi környezet

Abstract. Castle in the Village. An Attempt to Analyse the Relationship between Built Heritage and its Social Environment

In our study we analyse the way in which such exceptional cases of built inheritance as a baroque castle are perceived by their social environment, i.e. a village community. We analysed this relationship by identifying the topoi (topics) of positive and negative discourses related to the castle, then we tried to identify the local social groups behind the different discourses. We have come to the conclusion that the castle does not only represent a building for the local community, but a combination of the building itself, of its owners and the related social and economic transactions. Due to these aspects of built heritage, their perception are determined by different motivations: besides recognising the architectural value of this building, emotional attitudes toward its owners, as well as interest/opposing interests in the (real or suspected) status endeavours of its owners within the community and in economic activities related to the building. We used qualitative methods for data collection.

Keywords: built heritage, castle, social environment

Az épített örökség, ezenbélül a kastélyok, kúriák sorsa, úgy tűnik, az erdélyi magyar közvéleményt egyre intenzívebben foglalkoztató kérdéssé válik. A témával foglalkozó nyilvános rendezvények, konferenciák sora mellett erre utalnak a témával kapcsolatos kiadványok sike-

rei¹, és az ezek sorsával foglalkozó szakpolitikai kiadványok megjelenése is.² A kulturális örökség e társadalmi-politikai felértékelődésével párhuzamosan természetesen az ez irányú társadalomtudományi érdeklődés is egyre erőteljesebb. A társadalomkutatókat elsősorban a kulturális örökség e politikailag is felértékelődött formájának és a társadalmi egyenlőtlenségnek a kapcsolata foglalkoztatta, a társadalmi inklúzió különböző vetületeinek kérdése – az örökségesítő, kulturális objektumok körének szűkebb (elitista) vagy tágabb, alsó osztályokhoz kapcsolódó, épített örökséget is magában foglaló definíciója; a turisztikai jellegű hozzáférés által megvalósítható inklúzió (Pendlebury et al. 2004); valamint a közvetlenül érintett társadalmi környezetnek (szomszédságoknak vagy helyi közösségeknek) az épített örökség fenntartásába történő közvetlen bevonásának kérdése (Pendlebury et al. 2004, Chirikure–Pwiti 2008, Yung–Chan 2011).

Ez utóbbi szempont vezérelte annak a 2016 nyarán lezajlott kutatótábornak a szervezőit is, melynek keretében egy Maros megyei kastély revitalizációs alternatíváinak kidolgozására építész, történész, tájépítész és közgazdász szakemberek mellett egy szociológus-antropológus csoportot is meghívtak, a társadalomkutatóknak azt a feladatot szánva, hogy a szóban forgó kastély és a helyi közösség viszonyát vizsgálja, arra keresve a választ, hogy milyen módon lehetne bevonni a kastély életébe a helybelieket. A csoport egyik irányítójaként a továbbiakban e kutatómunka tanulságainak rövid összefoglalására tesztek kísérletet. Mivel a témában készített interjúk alaposabb feldolgozása még hátravan, az itt olvasható beszámoló mindössze egyfajta kutatási előzetesnek tekinthető, melynek állításai további alátámasztást igényelnek.³

A HELYSZÍN

A falu Marosvásárhely közelében fekvő, ingázó életformára kiválóan alkalmas, gazdaságilag meglehetősen fejlett település, melyben mezőgazdaságnak már alig van nyoma, e helyett a porták többségének arculatát inkább a nyírt gyepek és a virágágyások határozzák meg. A kétezer fős település lakosainak hetven százaléka magyar, húsz százaléka román, tíz százaléka roma. A falu egy, kilenc településből álló község adminisztratív központja, itt található a polgármesteri hivatal, a polgármestert azonban a fő riválisnak számító szomszédos falu adja.

A település központjában fekvő barokk kastély helyzete kivételesnek számít, a kommunista éra évtizedeiben, majd a rendszerváltást követően egészen az örökösök általi átvételéig tudótébcé-preventóriumnak adott otthont, aminek köszönhetően jelenleg meglehetősen jó állapotban van, és tulajdonjogi helyzete is tiszta. Két örökös viseli gondját, egyikük, egy nyugaton élő gróf, évente néhány hónapot a kastélyban tölt, ugyancsak nyugaton élő nővére hasonlóképpen. Itt tartózkodásuk alatt a kastély egyik szárnyát használják lakosztályul. A kastélyban

1 Lásd e tekintetben Csinta Samu közönségsikernek örvendő könyvét, az *Arisztokraták honfoglalását* (Csinta 2015).

2 Lásd a tekintetben a PONT Csoport által kidolgozott Kastély Erdélyben – Stratégia 2016–2025 című kiadványt (<http://www.kastelyerdelyben.ro/pdf/kastely%20strategia%202016-10-26.pdf>)

3 E szöveg elkészültéért köszönet illeti tehát a kutatócsoport tagjait, Egbuzobi-Nyakas Ildikót, Gál Katát, Kiss Annát, Kristóf Bernadettet, Olaru Júliát, Rusu Szidóniát, Székely Annát, Tulit Boglárkát és Turnai Annát, valamint a tábort megszervező Arche Egyesületet és Kastély Egyesületet.

állandó jelleggel él egy gondnoki feladatokkal megbízott család, így a kastély gyakorlatilag egész évben látogatható, a kastélyban való tartózkodásuk alatt az örökösök idegenvezetést is nyújtanak a látogatóknak. Emellett a kastély leginkább esküvők helyszínéül szolgál (e célból egy vásárhelyi programszervező céggel van szerződésük), évente egyszer egy kastélynapnak, valamint egy bálnak ad otthont.

Bár a falu erdélyi viszonyok között életerősnek tekinthető, brandjére – és minden bizonnyal a közösség identitására is – teljesen rányomja bélyegét a kastély, a faluról interneten elérhető anyagok szinte kivétel nélkül a kastélyról szólnak, vagy legalábbis a kastély fotóit használják illusztrációként. Így igencsak meglepődtünk, amikor a tulajdonos a szociológuscsoport számára kutatási kérdésként a következőt javasolta: „Miért nem teszik be a lábukat a falubeliek a kastélyba?” Bár utólag ez a kérdés kissé túlzónak bizonyult, az beigazolódott, hogy a helyi közösség viszonya a kastéllyal tényleg nem problémamentes.

Mivel a kastély teljesen magántulajdonban van, a közösségnek tulajdonképpen nem sok köze van hozzá. Ettől azonban még viszonyulnak hozzá, pozitívan vagy negatívan, meg hát persze lehetnek passzívak is vele szemben. Ahhoz azonban, hogy a kastély a jövőben bármilyen módon is a helyi közösségi élet részévé váljon, fontos, hogy a kastéllyal szembeni domináns attitűd pozitívvá minősüljön át. Ebből a megfontolásból úgy gondoltuk, hogy mindenekelőtt a kastéllyal kapcsolatos helyi diskurzusokat vizsgáljuk, az azzal kapcsolatos történeteket, kliséket, toposzokat. Emellett pedig azt is ki szerettük volna deríteni, hogy az esetleg elkülöníthető beszéd módok mögött milyen helyi társadalmi csoportok azonosíthatók, kik azok akik a különböző beszéd módokat termelik és fenntartják.

A „KASTÉLY”

A kastéllyal kapcsolatos diskurzusok vizsgálata során mindenekelőtt azt kellett tudomásul vennünk, hogy a helyi közösség szempontjából az korántsem csak egy műemléképület, hanem egy ingatlankomplexum, egy hozzá tartozó család, valamint az ezekhez kapcsolódó társadalmi-gazdasági tevékenységek együttese. A barokk kastélyhoz ugyanis gazdasági épületek is tartoznak, néhány kisebb a kastélykertben, egy egykori magtár viszont – ma házakkal körülvéve – lakóépületként szolgál néhány szegény család számára. A kastélyhoz hozzátartozik a már említett park, de emellett a család legelőket és erdőt is igényelt és kapott vissza. A tulajdonos család a helyi közösség számára szintén tágabb fogalom, mint a kastély kapcsán leggyakrabban emlegetett gróf és felesége, valójában az összes örököst jelenti, aki a fentiekben felsorolt ingatlanok bármelyikének ügyeiben implikált. Az így értett „kastélyhoz” hozzátartoznak annak valós és potenciális gazdasági vetületei is, a mezőgazdasági területek használatának módja, a kastély és a park által nyújtott munkalehetőségek (adminisztráló család, alkalmi karbantartási munkák, fűnyírás stb.) és nem utolsósorban a kastély vendéglátóipari funkciói (étkeztetés, rendezvény-szervezés, potenciális szállásnyújtás), és végül annak társadalmi vetülete is, mindenekelőtt a grófi család tagjainak a helyi közösségen belül kialakult státusza és társadalmi kapcsolatai. Amikor tehát a kastéllyal kapcsolatos beszéd módokat kerestük, e teljes komplexumot érintő véleményeket vizsgáltuk, és a továbbiakban elemzésünkben is a „kastély” kifejezés alatt ezt a tág kastélyfogalmat értjük.

KASTÉLYDISKURZUSOK

A kastélyról való beszéd módok vizsgálatát megnehezítette, hogy az erdélyi kastélyokkal kapcsolatosan léteznek a településtől független, általános, elsősorban a média által forgalmazott diskurzusok is, melyeket a továbbiakban „nagy” diskurzusoknak nevezek. Így létezik egy erdélyi magyar nagydiskurzus, amelyben a magyar arisztokrácia kastélyai és kúriái a magyar történelmi múlt részeként jelennek meg, így identitáspolitikai vonzatuk van, restitúciójuk a magyar jövő szempontjából kiemelten fontos. Visszaigénylésükkel az arisztokrácia tagjai nemzeti ügyet szolgálnak, e törekvésük tehát tiszteletre méltó, melyről kritikusan beszélni nem ildomos. Bár a diskurzus fő forrása a média, fenntartásához nagymértékben hozzájárulnak történészek, műemlékvédők és építészek, azaz a „szakértők” is. A magyar nagydiskurzushoz hasonlóan létezik egy román nagydiskurzus is, amely az előbbi tükörképe, eszerint a kastélyok visszaszolgáltatása a román nemzeti múlt meggyalázása, az állam ezzel felelőtlenséget követ el, a magyar arisztokrácia leszármazottai ezáltal elszakítják Erdélyt Romániától, az egész Magyarország titkos terve Erdély visszavételére.⁴ A két nagydiskurzus közti fontos különbség, hogy a román szakértői diskurzus elválik a nemzetitől, azzal ellentétben alapvetően pozitívan viszonyul a restitúciós folyamathoz, de nem része a nagydiskurzusnak.

E nagydiskurzusok erősen normatívak, egy felületesebb véleménynyilvánítás során szinte megkerülhetetlenek, akárcsak a médianyilvánosság előtt is. Magáról a szóban forgó kastélyról is több riport és film készült, amelyekben a megkérdozettek ezeken nem lépnek túl, kritikát nem fogalmaznak meg. Ezek az általános nagydiskurzusok a kastélyról való beszéd módok egészére nézve meghatározóak, a szociológiai interjúk névtelensége viszont lehetővé teszi kritikusabb, a helyi nyilvánosságon kívül felvállalhatatlan gondolatok megfogalmazását is.

A lokális diskurzuson belül két összetevő, egy pozitív, illetve egy negatív lokális diskurzus különböztethető meg. A pozitív diskurzus a műemléképület fontosságáról, kulturális értékéről, a faluközösség szempontjából benne rejlő gazdasági potenciálról szól, valamint a grófi család tagjairól, elsősorban annak a még többek által is személyesen ismert felmenőiről.

„Én is voltam a kastélynapokon, nagyon szép volt, a falubeliek fele el szokott menni. Ez nagyon fontos, hogy megszervezik a kastélynapokat, mert az emberek kíváncsiak, szeretnék látni, hogy mi van odabent. Érdemes lenne renoválni, mert a kastély a turizmust is elősegíti a községben...” (nő, 55 éves)

„Mindenki nagyon örült, hogy a gróf visszakapta a kastélyt. Én úgy hallottam, hogy jó viszonyban van az emberekkel... hogy szokott sétálni a faluban, és hogy nagyon barátságos. Van még pár épület, ami az övé, amelyikben emberek laknak, de senkit sem tett ki, továbbra is ott laknak.” (nő, 55 éves)

4 E román „nagydiskurzusra” két példaértékű újságcikk: România Liberă – Urmasii grofilor iau Transilvania înapoi (<http://www.romanalibera.ro/special/documentare/urmasii-grofilor-iau-transilvania-ina-poi-212261>), illetve: Cotidianul – Planul secret al Ungariei pentru anexarea Ardealului. (<http://www.cotidianul.ro/planul-secret-al-ungariei-pentru-anexarea-ardealului-210703/>)

A negatív diskurzus ezzel szemben kizárólag a család jelenlegi tagjaival, elsősorban a család „frontemberének” tekintett gróffal kapcsolatosak. Ennek főbb toposzai a következők:

A gróf távolságtartó:

„Az én véleményem szerint a gróf kicsit távolságtartó a helybeliekkel szemben, ez az oka annak, hogy nem nagyon akarnak részt venni semmiben. Például az is, hogy külön padja van a templomban, sokakat zavar a faluban.” (nő, 60 éves)

„Mikor a kastélyt visszakapta, a gróf meghívta a falubelieket, látogassák meg a kastélyt, de senki sem ment el. Biztos az ő hidegebb természete is az oka, hogy távolságtartóbb... nálunk például az a szokás, hogy az idegen köszön elsőként, míg ő várja, hogy köszönjenek neki. Hát ilyesmit nem csinálsz, ha közelebb akarsz kerülni az emberekhez.” (nő, 63 éves)

A kastélyt elzárja a helybeliektől:

„Régebben a kastély nyitottabb volt, még a preventórium idején is...”.

„Még ha vannak is rendezvények, a kastély a helybeliek számára zárva van. Egyszer-egyszer jönnek szervezett csoportok Magyarországról, Bukarestből... de csak nekik van nyitva.” (férfi, 50 éves)

A kastélyt magántulajdonként kezeli, haszonelvűen:

„Hát tudja meg, hogy zavar az a tábla, amelyiken azt írja, hogy magánterület... Tudjuk mi jól, hogy magánterület, nem kell ki is írni.” (férfi, 55 éves)

„Most ugye szervezik ezt a kastélynapokat, amelyen bárki részt vehet, ha akar... de azt hiszem, ezt is inkább azért szervezik, hogy pénzt gyűjtsenek.” (férfi, 55 éves)

Fontos kiemelni, hogy jellemző módon sem a pozitív, sem a negatív lokális diskurzus nem személyes tapasztalatokból építkezik, a kritikákat megfogalmazó alanyok többsége saját bevalása szerint a gróft személyesen nem ismeri. Ezek tehát csakis egy diskurzus toposzaiként, helyi klisékként értelmezhetők, amelyek a helyi közösségen belüli „kastélyról” való beszélgetések során elhangzanak és továbbadódnak.

LOKÁLIS DISKURZUSOK ÉS A HELYI KÖZÖSSÉG KAPCSOLATA

Az, hogy valaki negatívan vagy pozitívan beszél a „kastélyról”, természetesen nem véletlenszerű. A különböző diskurzusok mögött álló beszélők jellemzőit úgy próbáltuk azonosítani, hogy azokat a helyi társadalom szerkezetében, az azt alkotó társadalmi csoportok és az ezek közötti viszonyok rendszerében próbáltuk elhelyezni.

A HELYI KÖZÖSSÉG SZERKEZETE. ALKOTÓELEMEK ÉS VISZONYRENDSZEREK

A helyi közösséget szerkezetileg különböző lakossági csoportok, valamint a helyi intézmények alkotják. Témánk szempontjából releváns csoportokként a helyi elitet (azonbelül a vállalkozók és politizálók összefonódó alcsoportját, illetve az értelmiségiek alcsoportját), illetve a „jobb családok” alkotta középréteget, a kevésbé „tiszteletre méltó” családok alkotta alsó réteget, valamint a „jövevényekből”, romákból, legszegényebbekből álló marginális csoportokat különböztethetjük meg. E lakossági csoportok mellett ugyancsak fontos alkotóelemei a helyi társadalomnak a legfontosabb helyi intézmények, a polgármesteri hivatal, a település lakosságának többségét integráló református egyházközség, az 5–8. osztályos iskola, valamint a különböző helyben működő vagy helyi érdekeltségű cégek.

A helyi közösség szerkezetét alkotó társadalmi csoportok és intézmények mellett az azokat átszövő gazdasági és hatalmi/politikai viszonyrendszereket kell még kiemelnünk. A felsorolt alkotóelemeket összekötő gazdasági viszonyrendszer cégtulajdonosok és alkalmazottak közötti viszonyokból, a cégek tulajdonosai közötti együttműködési és rivalizálási viszonyokból tevődnek össze, a mezőgazdasági vállalkozókat is beleértve. A helyi politikai viszonyrendszert a kiemelkedő státuszú személyek, a fontosabb helyi intézmények és községet alkotó falvak közötti hatalmi viszonyok összessége alkotja, melynek fontos eleme, hogy a község két legnagyobb települése, a kastélynak otthont adó és a polgármestert adó falvak között nagy múltra visszatekintő rivalizálási viszony áll fenn. Az például, hogy a polgármester szomszéd falusi, a helyiek szerint falujuk fejlesztésének elhanyagolását eredményezi.

A kastély tulajdonjogának és rendeltetésének a megváltozása mind a helyi gazdasági, mind a politikai „rend” szempontjából új helyzetet teremt, a korábbi hatalmi viszonyrendszert megzavarja, átrendezi. A kastéllyal szembeni attitűdök megértése szempontjából az bizonyult meghatározónak, hogy ezek a változások hogyan érintették a helyi szereplők gazdasági-hatalmi pozícióit. Az egyik ilyen gazdasági átrendeződés a kastély korábbi rendeltetésének felszámolásával, azaz a preventórium bezárásával kapcsolatos: a jelentős számú helyi lakosnak munkahelyet adó intézmény felszámolásával ezek a munkahelyek megszűntek, az érintettek vagy munkanélküliekké váltak, vagy valamelyik közeli városban kényszerültek új, ingázással elérhető munkahelyet keresni. A kastély új gazdasági funkciója, az esküvők szervezése, valamint a vendéglátással kapcsolatban szőtt jövőtervek révén a kastély a már működő, hasonló profilú cégek számára konkurenciaként jelenik meg. A visszaigényelt mezőgazdasági területek korábbi használói számára a restitúció gazdasági veszteségként értelmeződik, míg az új bérlők számára korábban nem létező gazdasági lehetőséget képez. A faluban található gazdasági melléképület lakói számára a korábban állami tulajdonban levő szociális lakásuk, melynek lakhatóvá tevésébe egyes családok jelentős összeget is fektettek, hirtelen magántulajdonná vált, melynek új tulajdonosa egyelőre ugyan nem kér lakbért, és nem is lakoltatta ki őket, de bármikor tehet ilyen irányú lépéseket (valójában előbb-utóbb kénytelen lesz a kilakoltatáshoz folyamodni, mivel az épület a folyamatos degradációja miatt egyre inkább életveszélyessé válik).

A faluba visszatérő gróf hatalmi-politikai ambíciókat nem nyilvánított ki, így a helyi politikai viszonyrendszert a kastély restitúciója ténylegesen egyelőre nem érintette. Azonban a helyi közösségen belüli kimagasló, sajátos státusza ezt a lehetőséget magában hordozza. A kastélyban szervezett közéleti események, egy kastélyt szolgáló egyesület létrehozása, a gyakori médiasze-

replés, a kiterjedt nemzeti és nemzetközi szintű kapcsolatháló mind olyan tényezők, amelyek a grófot egy, a falusi közösség szempontjából szokatlanul nagy szimbolikus tőkével ruházzák fel (ilyen volt például a grófi család néhány elhunyt tagjának újratemetése a falu határában található családi kriptában, melyről a magyar média széles körben tudósított, vagy Magyarország köztársasági elnökének a kastélyban tett látogatása 2015-ben). A gróf helyi közösségen belüli státuszával kapcsolatos érzékenységet jól jelzi a helyi református gyülekezetbeli helyzete. A grófi családnak, mint az egyházközség egykor legfontosabb támogatójának, a templomban külön padja van, melybe a család 1945-ös kilakoltatása óta senki sem ült. A visszatérő leszármazott természetesen ezt a családi padot használja, a pad újra használatba kerülése azonban rögtön élénk beszédtemává vált a falubeliek között, míg egyesek ezt természetesnek tartják, mások a helyiekkel szembeni hatalmi gesztusértéket tulajdonítanak neki. Látható tehát, hogy a gróf olyan szimbolikus és társadalmi tőkével rendelkezik, amely a helyi közösség számára igencsak szokatlan. Így nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a helyi előjárók egy része nem lelkesedik a gróf tevékenységéért, és a kastély életre keltésével kapcsolatos törekvésekről is fenntartásokkal beszél.

Az, hogy a kastély új funkciója milyen módon zavarja meg a helyi közösség rendjét, különösen jól kiviláglik, ha a helyi közösség legfontosabb közösségi eseményeinek körébe való betago-lódását nézzük. A faluban ugyanis viszonylag élénk közösségi élet zajlik. A református egyház kórusának fellépései, valamint a fiatalok, főleg iskoláskorúak által betanult színdarabok nyilvános előadásai e közösségi programok hagyományosabb eseteit képezik. A bálók ugyan gyakorlatilag megszűntek, ám új rendezvények is megjelentek, így a nemrég meghonosodott kortárs-találkozók vagy a református nőszövetség által szervezett gasztronómiai programok, és ugyancsak újnak számítanak a falunapok. Míg az egyházi kötődésű események főszervezője a református lelkész, és fő helyszínük a falu gótikus temploma, az iskolához kapcsolódó programokban a helyi pedagógusok a főszereplők, és főleg az iskolában kerülnek megszervezésre. Elterjedt szokássá vált azonban, hogy e programok egy része a helyi vendéglőben zárul, több program esetében pedig a vendéglő egyenesen ezek fő helyszínévé vált. Így például a kortárs-találkozók alkal-mával a szimbolikus nyitórendezvény után az idő nagy részét a vendéglőben töltik, a nőszövetség gasztro-versenyeinek pedig szintén ez a fő helyszíne. A kisebb horderejű családi rendezvényeknek pedig (lakodalmak, keresztelők) szinte kivétel nélkül a vendéglő ad otthont. Úgy tűnik tehát, hogy a vendéglő a közösségi élet legfontosabb centrumává vált, átvéve a korábban a művelődési otthon által betöltött e funkciót. A kastély ebben a kontextusban is meg-lehetősen zavaró tényezőként jelenik meg. A gróf több említett esemény számára is helyszín-ként felajánlotta a kastélyt, a legtöbb esetben azonban ennek beépítését a közösségi programok kialakult forgatókönyvébe a szervezők nem tartották kívánatosnak, indokoltnak. Így a falu viszonylag élénk közösségi élete korábban kialakult medrében zajlik, azokból a kastély mint hely-szín és a grófi család mint szereplők kimaradnak, mi több, a Kastélynak a közösségi életbe való beépítésében a közösségi események főszereplői valójában ellenérdekeltek, és ez a vendéglőhöz fűződő gazdasági érdekek szempontjából sem kívánatos. Így a Kastély a maga rendezvényeivel a helyieket alig tudja megszólítani, azok résztvevői jellemzően zömmel nem helybeliek, és a kastély zárt terében kerülnek megrendezésre. Egyedül a falunapok szervezői részéről mutatko-zott nyitottság a kastély felhasználása iránt, ez a rendezvény viszont a Kastély számára nem kí-vánatos, sem a résztvevők, sem a programok jellege szempontjából. Azt, hogy a helyi társada-

lom legalsó rétegeit megszólító, a miccs- és sörfogyasztás köré szerveződő esemény nem egy barokk kastélyba való, még a helyi társadalom részéről is konszenzus övezi.

DISKURZUSOK ÉS SZEREPLŐK

A fentiek alapján összefoglalható, hogy a helyi közösség mely szereplői állnak a kastéllyal kapcsolatos különböző beszédmódok mögött, kik azok, akik termelik, illetve újratermelik azokat.

A **pozitív kastélydiskurzust** termelő szereplők között kiemelkedő helyen található a református egyház előjárói csoportja, a pap és a presbitériumi tagok egy része. Esetükben komolyabb ellenérdekeltségről nem beszélhetünk, ellenkezőleg, a kastély tulajdonjogának rendezése során a grófi család és a református lelkész között szoros együttműködésre került sor. A helyi intézmények közül a kastélynak jelenleg is a református egyházzal a legszorosabb a viszonya, mindenekelőtt azért, mert a kastély és a gótikus templom a falu két legfontosabb idegenforgalmi látványossága, és így a látogatócsoportoknak gyakran mindkettőt bemutatják, függetlenül attól, hogy a csoport kinek is a vendége. Ugyancsak a pozitív diskurzust erősíti a kulturális elit nagy része is, azaz a kastély kulturális értékét nagyra becsülő, és annak restitúciójában és revitalizációjában nem ellenérdekelte felsőfokú végzettségűek – pedagógusok, orvos, állatorvos, egyetemista fiatalok és mások.

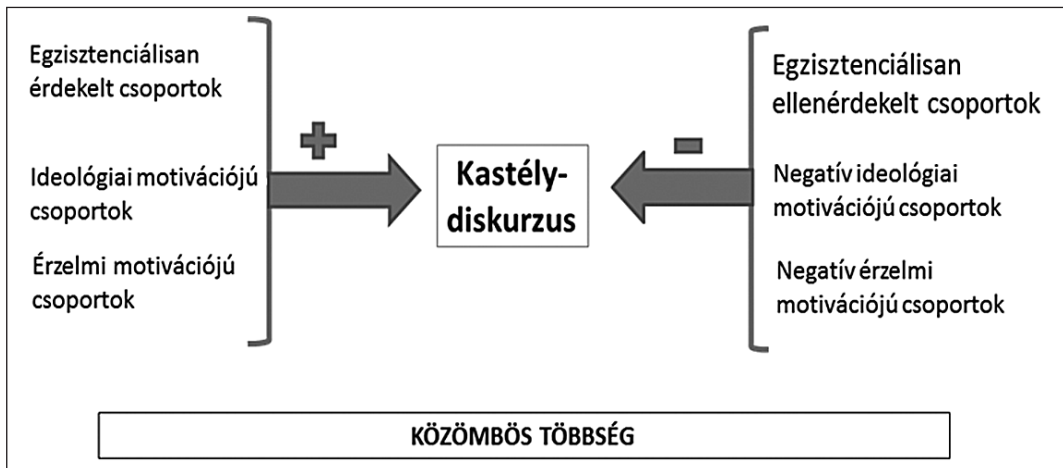
A pozitív diskurzus háttérében álló másik csoportot képezik a kastély gazdasági vonatkozásaiban közvetlenül, egzisztenciálisan érdekelt szereplők – a grófi legelőket bérlők, az alkalmazottak és az alkalmilag bedolgozók. És végül ugyancsak a pozitív diskurzust erősítik azok a családok, amelyeknek idős tagjai a grófi család egykori tagjaival kapcsolatban álltak, és azokról pozitív személyes emlékeket, élményeket őriznek.

A **negatív kastélydiskurzust** termelő szereplők közül kiemelkedik két sajátos helyzetű, a kastély restitúciójában egzisztenciálisan ellenérdekelte csoport: a preventórium megszűntével a munkájukat elvesztők csoportja és általában ezek családtagjai, valamint a gazdasági épület lakói. Kisebbségben található olyan családok is, amelyeknek idős tagjai az egykori grófi családdal kapcsolatban valamilyen negatív érzelmi emléket őriznek. És végül ezt a diskurzust erősítik a helyi politikai-gazdasági elitnek a kastély revitalizációjában ellenérdekelte tagjai – hatalmi pozíciójukat féltő politizálók és „piacukat” féltő vállalkozók.

Arányaikat tekintve a pozitív diskurzust felvállalók, úgy tűnik, többen vannak, mint a negatív diskurzust termelők, de a két csoport együtt is a helyi közösség kisebbségét képezi, a többség pedig a kastéllyal szemben inkább közömbös. Adott beszédhelyzetekben előnyben részesíthetik egyik vagy másik diskurzus kliséit, de egyéni kastélydiskurzusukban nem feltétlenül koherensek. Egyes vélemények szerint a „jó családok” alkotta középréteg és a fiatalok, különösen az egyetemisták csoportja inkább a pozitív, míg az alsó és különösen a marginális réteg inkább a negatív diskurzus felé hajlik – adataink azonban ennek a véleménynek az alátámasztását nem teszik lehetővé. Az a vélemény azonban igencsak hihetőnek tűnik, hogy a közömbös többséget alkotók a kastélytól, annak rendezvényeitől alapvetően csak az individualizálódó életforma miatt maradnak távol, úgy, ahogy más közösségi eseményektől is általában távol maradnak.

A KASTÉLYDISKURZUS ÉS A HELYI KÖZÖSSÉG VISZONYÁNAK EGY LEHETSÉGES ÁLTALÁNOS MODELLJE

Amennyiben a fentiekben tárgyalt konkrét érdekcsoportokat általánosabb társadalmi kategóriák eseteinek tekintjük, felvázolható a kastélydiskurzus különböző összetevői és az azok mögött álló szereplők közötti kapcsolatok egy általános és reményeink szerint más helyzetekre is alkalmazható modellje. Az alábbi ábrán ezt próbáltuk vizualizálni. Eszerint tehát a pozitív diskurzust forgalmazók három típusa különböztethető meg, melyek mögött eltérő motivációk állnak. Beszélhetünk a kastély fennállásában egzisztenciálisan érdekelt csoportokról (akikkel a kastély tulajdonosai gazdasági együttműködésben állnak), ideológiai motivációjú csoportokról, amelyek a „nagydiskurzussal” azonosulva tartják fontosnak a kastély létét és fennállását, valamint érzelmi motivációjú csoportokról, amelyek a család egykori vagy jelenlegi tagjaival ápolta érzelmi viszonyuknak köszönhetően kastélypártiak. A másik oldalon, a kastélyhoz negatívan viszonyulók körében elvileg ugyanilyen, csak ellentétes előjelű motivációjú csoportok találhatók. Bár esetünkben elsősorban a kastély restitúciójában egzisztenciálisan ellenérdekelt csoportokat találtunk (munkájukat elvesztők, kilakoltatás által fenyegetettek, gazdasági-hatalmi ellenérdekeltek), illetve egyetlen negatív affektív megnyilvánulást, elképzelhető, hogy más esetekben a kastélyellenes nagydiskurzus is nagyobb jelentőséggel bír (például egy etnikailag megosztottabb közösségben).

KÖVETKEZTETÉSEK

Elemzésünk fő mondanivalója tehát az, hogy a helyi közösségeknek a kastélyokkal szembeni viszonyulását és ennek köszönhetően az azok sorsával kapcsolatos segítő vagy gátló magatartását meghatározza két, tőlük függetlenül létrejött, általános diskurzus, melyek közül az egyik pozitívan, a másik negatívan viszonyul a kastélyok restitúciójának és revitalizációjának folyamatához. Ezek az erős, normatív diskurzusok meghatározzák a kastélyokkal kapcsolatban levő helyi közösségek kastéllyal kapcsolatos beszédmódjait is, ám ezek mellett a kastélyoknak és azok tu-

lajdonosainak konkrét viszonya a helyi közösséget alkotó társadalmi csoportokkal és intézményekkel szintén befolyásolja a velük szembeni attitűdöt, esetenként pedig felül is írják a nagydiskurzusok nyújtotta viszonyulási mintákat. Így megkülönböztethetők a Kastély által egzisztenciálisan, ideológiailag vagy érzelmileg pozitívan érintett csoportok, amelyek a közvéleményt a Kastélyal szemben kedvező irányba befolyásolják, illetve a másik oldalon ugyanilyen jellegű, de ellentétes irányú motivációjú csoportok, amelyek a közömbös többségben a Kastélyal szemben ellenséges viszonyulást keltenek és erősítenek. A kastélyal kapcsolatos bármilyen revitalizációs terv szempontjából érdemes tehát ezeket a csoportokat konkrétan beazonosítani, és velük szemben sajátos stratégiákat alkalmazni. Bár az, hogy esetenként mi lenne a megfelelő sajátos stratégia, természetesen a fentiek mellett is nehezen megmondható.

És végül érdemes visszatérnünk elemzésünk és modellünk általánosíthatóságának kérdéséhez. Nyilvánvaló, hogy e modell legfeljebb az itt elemzethez nagymértékben hasonló helyzetekre alkalmazható, azaz olyan esetekre, amelyekben viszonylag jó állapotban levő, azaz használható műemléképületeket a leszármazottak/örökösök visszaigényeltek, a magántulajdonba került épületbe a tulajdonos család is visszatért, vagy legalábbis huzamosabb ideig benne tartózkodik, és amelyekhez kapcsolódóan valamilyen gazdasági tevékenység is folyik. Az erdélyi kastélyok és kúriák nagy számához viszonyítva azonban az ilyen helyzetek meglehetősen ritkák. Degradáltságuk foka, tulajdonjogi helyzetük és az őket körülvevő helyi közösségek jellege szerint az épített örökség esetei olyannyira változatosak, hogy megőrzésük társadalmi feltételeinek megértéséhez további kutatások sora volna szükséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ÁJGEL Ágnes és ts.i

(2016) *Kastély Erdélyben – Stratégia 2016–2025*. Pont Csoport, Kolozsvár.

CHIRIKURE, Shadreck–PWITI, Gilbert

(2008) Community Involvement in Archaeology and Cultural Heritage Management, *Current Anthropology* Volume 49, Number 3, June 2008, pp. 467–485.

CSINTA Samu

(2015) *Erdély újranevesítői – Arisztokraták honfoglalása*. Heti Válasz Kiadó, Budapest.

PENDLEBURY, John–TOWNSHEND, Tim–GILROY, Rose

(2004) The Conservation of English Cultural Built Heritage: A Force for Social Inclusion? *International Journal of Heritage Studies* Vol. 10, No. 1, March 2004, pp. 11–31.

YUNG, Esther H. K.–CHAN, Edwin H.W.

(2011) Problem Issues of Public Participation in Built-Heritage Conservation: Two Controversial Cases in Hong Kong. *Habitat International* 35 (2011) 457–466.